

پدافند غیر عامل در فضای مجازی

و تبیین نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی^۱

نویسندگان: محمدحسین اباذری^۲، دکتر علی اکبر ایزدی‌فرد^۳

پذیرش: ۱۳۹۶/۰۵/۱۹

دریافت: ۱۳۹۶/۰۵/۱۵

چکیده

امروزه با پیشرفت تکنولوژی و استفاده روز افزون مردم- به‌ویژه جوانان- از ابزارهای پیشرفته ارتباطی هم‌چون فضای مجازی، کشورهای اسلامی با حملات گسترده‌ای از سوی دشمنان داخلی و خارجی مواجه هستند. این حملات و تهدیدها به‌حدی گسترده است که مقام معظم رهبری از آن به جنگ نرم تعبیر کرده‌اند. در این جنگ و نبرد مجازی، ضرورت ایجاب می‌کند تمامی کشورهای اسلامی- به‌ویژه جمهوری اسلامی ایران- با استفاده از امکانات و ظرفیت‌های موجود و بر اساس یکی از مهم‌ترین استراتژی‌های دفاعی- یعنی پدافند غیر عامل- به دفاع در برابر این حملات پردازند. پدافند غیر عامل نوعی دفاع بدون جنگ‌افزار نظامی است که یکی از روش‌های آن در حملات نرم‌افزاری، استفاده از ظرفیت‌های موجود در فضای مجازی است.

فضای مجازی بستر مناسبی برای تبلیغ معارف دینی، پاسخ به شبهات دینی، آموزش نیروهای متخصص و کاردان در حوزه دین و شریعت است. در این میان نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی واجد اهمیت بیشتری است؛ به‌طوری که می‌توان بر اساس مبانی شرعی پدافند غیر عامل در حوزه فضای مجازی، حکم به لزوم و وجوب فعالیت در این حوزه نمود. در این پژوهش بعد از تبیین پدافند غیر عامل در جنگ نرم، ظرفیت‌های فضای مجازی در حوزه آموزش دینی مورد بررسی قرار گرفته و این نتیجه حاصل شد که امروزه

۱. مستخرج از رساله دکتری «بررسی فقهی حقوقی پدافند غیر عامل»، دانشگاه آزاد اسلامی/ واحد بابل.

۲. دانش‌پژوه دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی- واحد بابل، abazarimb@yahoo.com.

۳. عضو هیئت علمی دانشگاه مازندران، ali85akbar@yahoo.com.

آموزش دینی در فضای مجازی نوعی دفاع در برابر دشمنان دین محسوب شده و این نوع از فعالیت‌ها در حوزه فضای مجازی به یک امر لازم تبدیل شده است تا جایی که می‌توان گفت مهم‌ترین نقش در این فریضه بر عهده حکومت‌ها و نهادهای دینی است.

واژگان کلیدی: جنگ نرم، پدافند غیر عامل، حکومت‌ها، نهادهای دینی، فضای مجازی

مقدمه

یکی از راه‌هایی که امروزه کشورهای سلطه‌گر برای رسیدن به اهداف خود ترسیم کرده‌اند، براندازی حکومت‌های اسلامی با حملات نرم است که از آن می‌توان به جنگ نرم تعبیر نمود؛ در این جنگ ابزار و ادوات نظامی تغییر یافته و سازماندهی آن پیچیده‌تر از جنگ سخت شده است؛ لذا آسیب‌ها و جراحات وارده در این جنگ شاید در بعضی موارد- در ابتدای امر- مشاهده نشود اما ممکن است سهمگین‌تر از جنگ سخت باشد به این دلیل که کشورهای مهاجم بدون صرف هزینه‌های گزاف ناشی از جنگ سخت و با انجام راهکارهای مکارانه، روح و روان ملت‌های مسلمان را در اختیار گرفته و الگوهای رفتاری و روش زندگی آنان را به مرور تغییر می‌دهند. بنابراین خطری جدی در حال تهدید حکومت‌های اسلامی است.

مطابق با استراتژی دفاعی- در هر حکومتی- لازم است برای مقابله با حملات و هجمه‌های دشمن، راهکاری دفاعی مدنظر قرار داد؛ نوع راهکار دفاعی که در این پژوهش ارائه شده است، پدافند غیر عامل در حوزه جنگ نرم است.

پدافند غیر عامل¹ نوعی از دفاع در برابر دشمن است که بدون جنگ‌افزار نظامی انجام می‌گیرد؛ در این نوع دفاع، کشوری که مورد تهدید و هجمه از سوی دشمن قرار گرفته با ابزار دفاعی نرم در مقابل حملات نرم دفاع می‌کند و نیازی به استفاده از ابزار جنگی و تسلیحاتی نیست.

پدافند غیر عامل در فضای مجازی و تبیین نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی / ۱۵۱

به عبارت دیگر، می‌توان در این نوع از دفاع از همان ابزارهای دشمن برای خنثی کردن حملات او استفاده نمود.

یکی از ابزارهای دشمن برای ضربه زدن به کشورهای اسلامی، فضای مجازی است؛ این فضا آزاد و در دسترس همگان است به طوری که توسط یک شبکه اینترنتی چندین کاربر را به یکدیگر متصل می‌کند. وقتی دشمن از این فضایی که هیچ محدودیتی از نظر نوع اطلاعات و داده‌ها در آن نیست استفاده می‌کند، لازم است برای مقابله با حملات نرم دشمن و متناسب با نوع آن، راهکارهایی را بررسی و اعمال نمود.

یکی از بهترین و اثربخش‌ترین راهکارهایی که می‌توان با استفاده از این فضا برای دفع حملات دشمن به کار برد و بر اساس مبانی پدافند غیر عامل دفاع نرم‌افزاری در مقابل تهاجم نرم دشمن انجام داد، آموزش‌های دینی و پاسخ به شبهات حوزه دین در این فضا است که این امر به مقدماتی هم‌چون تربیت افراد متخصص در حوزه دین نیاز دارد؛ این وظیفه و تکلیف در ابتدای امر متوجه حکومت‌ها و نهادهای دینی - هم‌چون حوزه‌های علمیه - است.

در این پژوهش بعد از بیان تغییر رویکرد دشمن در مقابله با کشورهای اسلامی و تبدیل نوع تهاجم و حمله در دنیای امروز، بهترین راه مقابله با این تهاجم را پدافند غیر عامل در حوزه فضای مجازی عنوان کرده و ضمن استناد به آیات قرآنی، حکم به وجوب دفاع و مقابله با دشمن در این عرصه داده و بیان شده که بهترین راهکار پدافند غیر عامل در این جنگ نرم، آموزش‌های تخصصی و تبلیغ معارف دینی در فضای مجازی است؛ در نتیجه می‌توان با استنباط از آیات شریفه، حکومت‌های اسلامی و نهادهای دینی را ملزم به برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های آموزشی و تبلیغی در این عرصه نمود.

مبانی نظری پژوهش

۱. جنگ نرم

جنگ نرم^۱ از موضوعات مهمی است که امروزه بسیاری از کشورهای سلطه‌گر برای تسخیر کشورهای هدف، آن را در برنامه‌های کلان خود قرار داده و در حال اجرایی کردن آن هستند. این نوع جنگ شامل اقدامات روانی و تبلیغاتی است که با ابزار پیشرفته مجازی، جامعه یا گروه خاصی را مورد هدف قرار می‌دهد و عمده تفاوت آن با جنگ سخت عدم استفاده از سلاح‌های نظامی است.

به تعبیر دیگر، جنگ نرم استفاده دقیق و طراحی شده از تبلیغات و ابزارهای مربوط به آن است که به منظور تأثیرگذاری بر عقاید، فرهنگ، سیاست، احساسات، تمایلات، رفتار و مختصات فکری دشمن و با توسل به شیوه‌هایی که موجب پیشرفت مقاصد امنیت ملی می‌شود، مورد استفاده قرار می‌گیرد.

جنگ نرم در فرهنگ سیاسی به فروپاشی از درون گفته می‌شود؛ در این نوع جنگ درگیری فیزیکی وجود ندارد بلکه دشمن با ابزار فرهنگی و رسانه‌ای حلقه‌های فکری و فرهنگی کشور هدف را سست کرده و رقیب را به انفعال و شکست وامی‌دارد.^۲

به طور کلی، جنگ‌ها تا سال ۱۹۴۵ میلادی - غالباً - جنگ سخت بود که بعد از آن با توجه به دوقطبی شدن جهان به بلوک شرق و غرب، دوره‌ای جدید از رقابت میان آمریکا و شوروی سابق آغاز شد که به جنگ سرد^۳ مشهور شد.

جنگ سرد ترکیبی از جنگ سخت و نرم بود که طی آن دو ابرقدرت - در عین تهدیدهای سخت - از رویارویی مستقیم با یکدیگر پرهیز می‌کردند.

1. Soft War

۲. ملکی و حاتمی، ۱۳۹۲، ص. ۶۵.

3. Cold War

پدافند غیر عامل در فضای مجازی و تبیین نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی / ۱۵۳

با فروپاشی شوروی سابق در سال ۱۹۹۱ میلادی و پایان یافتن جنگ سرد، کارشناسان جنگ در آمریکا با استفاده از تجارب دو جنگ جهانی و دوران جنگ سرد دریافته‌اند که می‌شود با هزینه کمتر و بدون دخالت مستقیم در سایر کشورها به اهداف سیاسی و اقتصادی دست یافت که از این مقوله در ادبیات سیاسی جهان به جنگ نرم یاد می‌شود. جنگ نرم- امروزه- مؤثرترین، کارآمدترین و کم‌هزینه‌ترین و در عین حال خطرناک‌ترین و پیچیده‌ترین نوع جنگ علیه امنیت ملی یک کشور است؛ به طوری که می‌تواند زیرساخت‌های فکری و معنوی یک ملت را به خطر بیندازد؛ می‌توان گفت امروزه این تهاجم در کشورهای اسلامی- به‌ویژه جمهوری اسلامی ایران- بیشتر از سایر کشورها مشاهده می‌شود.

مقام معظم رهبری در این ارتباط می‌فرمایند:

دنیای استکبار و در رأس آن‌ها آمریکا، همان جنگ نرمی است که ما از چند سال قبل درباره آن بحث کردیم.^۱

دلیل این مطلب را می‌توان ناتوانی دشمن در مقابله با جمهوری اسلامی ایران در جنگ سخت عنوان کرد.

بنابراین مدل تهاجم تغییر کرده و دشمن دست به یک جنگ تمام‌عیار فرهنگی زده است؛ این جنگ و تهاجم نیز ابزار خاص خود را دارد. یکی از ابزارهای این تهاجم، استفاده دشمن از فضای مجازی است.

فضای مجازی یک محیط الکترونیکی یا محیط شبکه‌ای از کامپیوترها است؛ به طوری که با استفاده از جلوه‌های سمعی و بصری سعی دارد اشیاء و واقعیت‌های سه‌بعدی جهان واقعی را مشابه‌سازی کند. از خصوصیات بارز این فضا بی‌مکانی و بی‌زمانی است.^۲

۱. مقام معظم رهبری، ۱۶ تیر ۱۳۹۳.

۲. منتظرانم، ۱۳۸۱، ص. ۲۳۱.

در این فضای باز اطلاعاتی هر نوع پیام صوتی، تصویری و نوشتاری رد و بدل می‌گردد و هیچ محدودیتی در این فضا از نظر مکان، زمان و نوع داده‌ها وجود ندارد؛ این فضا به دلیل عدم محدودیت می‌تواند عرصه گسترده‌ای برای تبلیغات سوء از طرف دشمن باشد.

مقام معظم رهبری در دیدار با بسیجیان جنگ نرم در فضای مجازی را چنین ترسیم می‌کنند:

جنگ نرم یک عرصه بسیار وسیعی است و روزه‌روز هم با گسترش این فضای مجازی دارد گسترده‌تر می‌شود و خیلی هم خطرناک‌تر از جنگ سخت است.^۱

بنابراین، جنگ نرم در عرصه فضای مجازی واقعیتی انکارناشدنی است که باید برای دفاع در برابر این تهاجم چاره‌ای اندیشید؛ چاره کار نیز به دست نخبگان و اندیشه‌وران دینی و فرهنگی جامعه است؛ نخبگانی که در دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه و نهادهای وابسته به آن- هم‌چون جامعه المصطفی علیه السلام العالمیه- مشغول علم‌آموزی هستند.

مقام معظم رهبری در ارتباط با لزوم این دفاع می‌فرمایند:

ما در حال یک چنین نبردی هستیم؛ ما در حال یک چنین جهادی هستیم. به ایمان مردم ما حمله می‌کنند، به بصیرت مردم ما حمله می‌کنند، به تقوای ما حمله می‌کنند، به اخلاق ما حمله می‌کنند، و پروس‌های گوناگون خطرناک معنوی را در میان ما پراکنده می‌کنند؛ ما چه کار کنیم؟ باید دفاع کنیم.^۲

۱. مقام معظم رهبری، ۳ آذر ۱۳۹۵.

۲. همان، ۱۴ دی ۱۳۹۴.

پدافند غیر عامل در فضای مجازی و تبیین نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی / ۱۵۵

به نظر می‌رسد بهترین راه‌حل دفاع در این تهاجم نرم، پدافند غیر عامل در فضای مجازی است که نیازمند تبیین و استدلال است؛ نکته قابل توجه این است که پدافند غیر عامل در فضای مجازی علاوه بر دفاع، جنبه بازدارندگی نیز داشته و موجب تقویت قوای درونی نظام، منصرف شدن دشمن از حملات نرم و ترویج فرهنگ اسلام در سراسر دنیا با استفاده از ابزار جدید می‌گردد.

۲. پدافند غیر عامل

یکی از مهم‌ترین استراتژی‌های دفاعی که امروزه وجود آن در کشورهای اسلامی ضروری محسوب می‌شود، پدافند غیر عامل است؛ پدافند غیر عامل از دو واژه زیر تشکیل شده است:

- «پد» که در برخی منابع به آن «پاد» گفته می‌شود به معنای مخالف و ضد.^۱
- «آفند» به معنای خصومت، حمله، دشمنی، جنگ و پیکار.^۲
- «پدافند» که مرکب از این دو واژه است به معنای دفاع در مقابل حمله؛ این واژه- در اصطلاح- به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که مستلزم به‌کارگیری تمامی وسایل و امکانات و روش‌های تاکتیکی به منظور جلوگیری از ورود دشمن به حریم جغرافیایی و انهدام دشمن منجر می‌گردد.^۳

به‌طور کلی؛ پدافند در اصطلاح دفاعی و امنیتی به دو قسم زیر تقسیم شده است:

۱. پدافند عامل نوعی از پدافند است که در زمان جنگ و حمله نظامی خود را نشان می‌دهد بدین صورت که کشور هدف با استفاده از ابزار جنگی و تسلیحات نظامی در مقابل دشمن ایستادگی و مقاومت می‌کند.^۴

۱. انوری، ۱۳۸۷، ج ۲، ص. ۱۲۲۷.

۲. همان، ج ۱، ص. ۱۳۲.

۳. توکلی و رزمی، ۱۳۹۲، ص. ۱۷.

۴. اعتمادی، ۱۳۹۰، ص. ۴۳.

۲. پدافند غیر عامل در صورتی است که جنگ و تهاجم نظامی بالفعلی ممکن است در کار نباشد که- بالطبع- از جنگ افزار و تسلیحات و روش های دفاع نظامی استفاده نمی شود.^۱

با مراجعه به متن سیاست های ابلاغی در امور پدافند غیر عامل که به عنوان راهنمای دستگاه های اجرایی، تقنینی و نظارتی توسط مقام معظم رهبری مورد تأکید قرار گرفته است، پدافند غیر عامل این طور تعریف شده است:

مجموعه اقدامات غیر مسلحانه که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب پذیری، تداوم فعالیت های ضروری، ارتقای پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدات و اقدامات نظامی دشمن می گردد.^۲

با نگاهی به تحولات دنیا و منطقه به این نتیجه می توان دست یافت که کشورهای مستکبر علاوه بر این که با استفاده از جنگ های نیابتی^۳ حکومت ها را درگیر برخوردهای فیزیکی می کنند؛ اما روش مبارزه و مقابله مستقیم خود با حکومت های اسلامی را تغییر داده و با روشی نو به جنگ با اسلام آمده اند؛ این جنگ که از آن به جنگ نرم تعبیر می شود می تواند زیرساخت های معنوی یک ملت را به نابودی بکشاند. در این نوع از تهاجم دشمن، پدافند غیر عامل با برنامه ریزی دقیق و مدون به ارائه راهکارهای مقابله با این حملات می پردازد که این امر دارای مبانی قرآنی و روایی مهمی است که نمونه های آن در بخش های بعدی بیان می شود.

۱. فردرو، ۱۳۸۸، ص. ۱۵.

۲. مقام معظم رهبری، ۲۹ بهمن ۱۳۸۹.

۳. فضای مجازی

فضای مجازی عبارت است از فضایی که ارتباطات کامپیوتری در آن رخ می‌دهد؛ به طوری که کاربران با یک شبکه اینترنتی به یکدیگر متصل می‌گردند. این واژه اولین بار توسط ویلیام گیسون^۱ در سال ۱۹۸۲ میلادی مورد استفاده قرار گرفت. فضای مجازی برای گیمسبون فضایی تخیلی است که از اتصال رایانه‌هایی پدید آمده است که تمامی انسان‌ها، ماشین‌ها و منابع اطلاعاتی در جهان را به هم متصل کرده است.

به طور کلی، با ظهور و گسترش صنعت هم‌زمان با ارتباطات و در امتداد آن اینترنت به‌عنوان شبکه ارتباطی و اطلاعاتی جهانی، فضای جدیدی در عرصه زندگی به‌وجود آمد که می‌توان با عناوینی هم‌چون فضای دوم و فضای عاملی از آن یاد کرد؛^۲ همین فضای باز اطلاعاتی باعث شده در نحوه ارتباط دولت‌ها و حتی در نحوه تخاصم میان کشورها نیز تحول بزرگی به‌وجود بیاید.

این تحول به‌نحوی بوده است که امروزه مدل جنگ و درگیری را تغییر داده و از جنگ سخت به جنگ نرم بدل گشته است. در این جنگ نرم، دشمن با استفاده از ابزار پیشرفته و امکاناتی که در حال پروزرسانی است، به کشورهای دیگر حمله می‌کند و از این فضای باز و بدون کنترل، سهمگین‌ترین تهاجمات خود را وارد می‌سازد. دشمن در این حملات نرم در فضای مجازی یا هزینه کمتر و وسعت بیشتر، زیرساخت‌های فکری مردم- به‌ویژه جوانان- را هدف گرفته و آن‌ها را از آرمان‌های دینی و انقلابی دور می‌کند.

1. William Gibson

۲. عاملی، ۱۳۹۰، ص. ۴۵.

بنابراین، کشورهای اسلامی باید هوشیار بوده و برای مقابله با این حملات و تهاجمات برنامه‌ریزی کنند که به نظر می‌رسد مؤثرترین راهکاری که مبنای دفاع در برابر این تهاجمات است، پدافند غیر عامل است.

با توجه به این‌که پدافند غیر عامل در جنگ نرم نیز مانند جنگ سخت دارای مبانی و راهکارهای اساسی است، باید اصول این نوع از دفاع مورد ارزیابی قرار بگیرد؛ پدافند غیر عامل با توجه به نوع حمله و تهاجم، نحوه دفاع در برابر دشمن را طراحی و اجرا می‌کند.

مطابق با تحقیقات به‌عمل آمده بهترین راه‌حل از منظر دکترین پدافند غیر عامل برای دفاع در برابر این نوع حملات، استفاده از ظرفیت‌های فضا مجازی به‌عنوان آموزش مسائل دینی و تربیت افراد متخصص است؛ لذا فضای مجازی علاوه بر این‌که فضایی باز برای نفوذ دشمن است، محیطی مناسب برای تبلیغ و تربیت افراد از نظر دینی است.

امروزه این مسئله به یکی از ضروریات دین بدل گشته و در این زمینه سازمان‌ها و نهادهای دینی - به‌ویژه آموزشگاه‌ها، دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه - می‌توانند از این ظرفیت عظیم برای رشد و توسعه هر چه بیشتر فرهنگ دینی در میان مردم استفاده کنند؛ این یکی از مهم‌ترین راهکارهای پدافند غیر عامل در جنگ نرم و حملات حوزه فضای مجازی است.

یکی از بخش‌های بسیار مهم این پژوهش که نوآوری آن محسوب شده و در ادامه بیان می‌شود، بیان مستندات قرآنی پدافند غیر عامل در فضای مجازی است.

ادله قرآنی پدافند غیر عامل در حوزه فضای مجازی

در این بخش دو دلیل قرآنی بر ضرورت و وجوب پدافند غیر عامل در حوزه فضای مجازی اشاره می‌شود:

۱. آیه نفی سبیل

قرآن کریم می‌فرماید:

«الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُفْرٍ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعُكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا»^۱

منافقان آنان هستند که نگران و مراقب حال شمایند؛ چنان‌چه برای شما فتح و ظفری پیش آید، گویند: نه آخر ما با شما بودیم و اگر کافران را فتح و بهره‌ای رسد، به آن‌ها گویند: نه ما شما را به اسرار مسلمانان آگاه کردیم و شما را از آسیب مؤمنان نگهداری نمودیم؛ پس خدا فردای قیامت میان شما و آنان حکم کند و خداوند هیچ‌گاه برای کافران نسبت به اهل ایمان راه تسلط باز نخواهد نمود.

البته باید توجه داشت که محل بحث، فراز «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى

الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» است که در میان فقها به آیه نفی سبیل معروف شده است.^۲

یکی از مهم‌ترین واژگانی که در این آیه شریفه عنوان شده و با مسئله پدافند غیر عامل در حوزه فضای مجازی مرتبط است، واژه «سبیل» است که به معنای راه بیان شده^۳ هر چند در برخی آثار تفسیری به معنای حجت نیز آمده است؛^۴ اما آن معنایی که با محل بحث در ارتباط است همان معنایی است که غالب مفسرین آن را مطرح کرده‌اند

۱. نساء، ۱۴۱.

۲. کاشانی، ۱۴۰۴، ص. ۷.

۳. قرشی، ۱۴۱۲، ج ۳، ص. ۲۲۳.

۴. حسینی جرجانی، ۱۴۰۴، ج ۲، ص. ۱۵۰.

و آن معنای تسلط و راه نفوذ است؛^۱ لذا معنای تسلط و راه نفوذ بهترین معنایی است که می‌توان از نظر لغت برداشت نمود و برای استدلال در بحث پدافند غیر عامل در فضای مجازی به آن استناد جست.

هم‌چنین مفسرین و فقها قائل به این شده‌اند که آیه نفی سبیل اشاره به امور تشریحی دارد و شامل مقام قانونگذاری و تشریح احکام است؛^۲ بدین صورت که خدای متعال در مقام تشریح احکام اسلامی، حکمی که سبب تسلط کفار بر مسلمانان شود جعل نکرده؛ لذا مسلمانان نیز نباید حکمی را که به‌نوعی تسلط کفار را به‌دنبال دارد، منعقد سازند و خود را در زیر سلطه کفار قرار دهند.

برخی دیگر از مفسرین با توجه به این‌که کلمه «سبیل» از نظر قواعد ادبیات عرب، نکره در سیاق نفی است و افاده عموم می‌کند، عمومیت بیشتری به آیه داده و قائل به این شده‌اند که از این آیه چنین استفاده می‌شود که کفار نه‌تنها از نظر منطق بلکه از نظر نظامی، فرهنگی، اقتصادی و هر نظر بر افراد با ایمان، غالب و پیروز نخواهند شد؛^۳ بنابراین با توجه به این نگاه تفسیری می‌توان این آیه شریفه را در تمامی مسائل رایج نظام اسلامی جاری نمود.

امروزه یکی از مهم‌ترین مسائلی که جمهوری اسلامی ایران و دیگر نظام‌های اسلامی را درگیر کرده، مسئله «تهاجم فرهنگی» است؛ تهاجمی که با ابزار مختلف انجام می‌گیرد و به‌صورت نامحسوس زیربنای فکری و معنوی مردم- به‌ویژه جوانان- را به نابودی می‌کشانند. در این جنگ نرم ضرورت ایجاب می‌کند بر اساس مبانی قرآنی هم‌چون آیه نفی سبیل، دفاع نرم در برابر این هجمه‌ها مورد ارزیابی قرار گرفته و علاوه بر آن در این عرصه نیاز به وقوع تحولات در حوزه پدافند غیر عامل در حوزه جنگ نرم است.

۱. طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۵، ص. ۱۱۶.

۲. مغنیه، ۱۴۲۴، ج ۲، ص. ۴۶۶؛ بجنوردی، ۱۴۱۹، ج ۱، ص. ۱۸۸.

۳. مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۴، ص. ۱۷۵.

پدافند غیر عامل در فضای مجازی و تبیین نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی / ۱۶۱

در این میان نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی، مبنایی است؛ به این دلیل که حکومت‌ها و نهادهای دینی هم‌چون دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه که از نمونه‌های مهم آن جامعه المصطفی علیه السلام العالمیه است، می‌تواند با آموزش در فضای مجازی و تربیت افراد متخصص در دو حوزه فضای مجازی و علوم دینی، حملات و تهاجمات دشمن را خنثی کرده و علاوه بر آن فرهنگ دینی را در این فضای باز اطلاعاتی با استفاده از این ظرفیت و با توجه به حضور طلاب خارجی- در سراسر جهان- گسترده کرده و پدافند را تبدیل به نوعی آفند در عرصه فرهنگی کند.

این مطلب دارای اهمیت زیادی است که در میان نهادهای دینی در کشور، جامعه المصطفی علیه السلام العالمیه از این امکان- به‌نحو حداکثری- برخوردار است؛ مضافاً این‌که این نهاد با برخورداری از توان طلاب ایرانی و نحوه ارتباط میان طلاب ایرانی و خارجی می‌تواند نقش مؤثری در پیشبرد اهداف نظام جمهوری اسلامی داشته باشد. در همین ارتباط مقام معظم رهبری در دیداری که با طلاب این مجموعه داشتند، ضمن آن‌که شهر قم را هسته اولیه جامعه بین‌المللی علمی- اسلامی برشمردند، فرمودند: آشنایی متقابل با فرهنگ‌های ملل مختلف، به‌موازات فراگیری علوم سعادت‌بخش اسلامی، فرصت بزرگی است که باید آن را قدر شناخت.^۱

بنابراین، حضور طلاب سراسر دنیا در این نهاد علمی را فرصتی است که باید از آن نهایت استفاده را نمود؛ فرصتی که می‌توان از آن به‌عنوان آفند فرهنگی و دینی نام برد و از حالت پدافندی آن را خارج کرد.

۱. مقام معظم رهبری، ۳ آبان ۱۳۸۹.

- دلالت آیه نفی سبیل بر وجوب پدافند غیر عامل در فضای مجازی

بعد از تبیین آیه نفی سبیل و نقش مؤثر آن در مبنایی بودن عدم تسلط کفار بر مسلمانان، در این بخش به دلالت وجوبی این آیه شریفه بر پدافند غیر عامل در فضای مجازی و الزام نهادهای دینی بر فعالیت‌های آموزشی و تبلیغی در این فضا پرداخته می‌شود.

با توجه به مبنای جامعیت قرآن کریم و گستردگی معانی و مصادیق آن^۱ و نیز اطلاق آیه نفی سبیل و دیدگاه غالب مفسرین مبنی بر این‌که نفی سبیل در آیه دلالت بر این دارد که باید از هر چیزی که باعث تسلط و سیطره کفار بر مسلمانان می‌شود، اجتناب نمود- مسئله‌ای که در تمامی زمینه‌های نظامی، امنیتی، اقتصادی و فرهنگی جاری می‌شود،^۲ می‌توان قائل به لزوم و وجوب پدافند غیر عامل در فضای مجازی شد.

علاوه بر آن، برخی دیگر از فقها قائل به این هستند که هر چند آیه نفی سبیل دارای مصادیق و فروع زیادی در میان احکام شرعیه است؛ اما یکی از مهم‌ترین مسائلی که می‌توان از تمام آن امور فرعی به‌دست آورد، مسئله عدم ولایت کافر بر مسلمان است؛ به‌عبارت دیگر، نباید کاری کرد که یک مسلمان تحت سیطره و تسلط کافر قرار بگیرد و کافر بر او ولایت داشته باشد. این مسئله که از ذیل آیه استفاده شده نشان دهنده اهمیت این مسئله است؛ لذا باید از هر راه ممکن، ولایت کفار بر مسلمانان را نفی کرد و از آن اجتناب نمود.

بنابراین، آیه نفی سبیل یکی از نمونه‌های عدم تسلط کفار در زمینه‌های فرهنگی و دینی است که می‌توان آن را امری مبنایی عنوان کرد.

۱. ر. ک: سیوطی، ۱۳۹۱، ج ۲، ص. ۳۹۳.

۲. حسینی مراغی، ۱۴۱۷، ج ۲، ص. ۳۵۰.

پدافند غیر عامل در فضای مجازی و تبیین نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی / ۱۶۳

قرینه مطلب آن‌جاست که وقتی نظامی از جهت فرهنگی مورد تهاجم قرار بگیرد و شکست بخورد و از نظر فرهنگی زیر سلطه دشمن برود، مقدمه‌ای برای شکست‌های بعدی در سایر عرصه‌ها خواهد بود که نمونه‌های آن در تاریخ - به فراوانی - مشاهده می‌شود؛ به‌عنوان نمونه، می‌توان اندلس را نام برد که دارای قدمتی به مدت هشت قرن در اسلام بود؛^۱ اما دشمن برای نفوذ به آن منطقه نقشه خود را عوض کرد و به‌جای این‌که از طریق جنگ سخت و با ابزار نظامی به اندلس حمله کند، از راه فرهنگی و جنگ نرم به آن کشور حمله کرد و آن‌جا را تصرف نمود.^۲ نگاه دیگری در رابطه با آیه وجود دارد به این صورت که نفی سبیل دارای دو جنبه است:

- جنبه سلبی؛ به‌معنای نفی ظلم و ستم و استبداد و استعمار برای حفظ

استقلال و نفی وابستگی بوده است که همان نفی سلطه از اجانب است.

- جنبه ایجابی؛ به‌معنای حفظ نظام اسلامی و ارتقای منزلت جمهوری

اسلامی ایران نزد مسلمانان و مستضعفان جهان است^۳ که همان انجام و

ایجاد راهکارهایی برای مسدود کردن راه نفوذ بیگانگان است.

بر این اساس، یکی از راه‌های اجتناب از سیطره و سلطه کفار بر مسلمانان در زمینه‌های فرهنگی و دینی، مسئله پدافند غیر عامل در حوزه فضای مجازی بوده که دارای راه‌هایی برای عدم سلطه کفار است که از جمله راهکارهای آن، آموزش‌های تخصصی علوم دینی و تبلیغ معارف اسلامی در فضای مجازی است؛ چرا که پدافند غیر عامل در حوزه فضای مجازی با اتکا به آیه نفی سبیل، مبلغ را ملزم به این می‌کند که در عرصه آموزش‌های مجازی ورود نموده و معارف دینی را با این ظرفیت عظیمی که فضای مجازی دارد - در سراسر جهان - منتشر نماید.

۱. غزالی، ۱۳۹۰، ص. ۲۴۶.

۲. نورانی اردبیلی، ۱۳۸۶، ص. ۲۹۱.

۳. دهشیری، ۱۳۷۸، ص. ۱۳۰.

نکته احصا شده دیگر - در این آیه - الزامی است که می‌توان از ذیل آیه استنباط کرد و آن را متوجه افراد، گروه‌ها، نهادهای دینی و اسلامی نمود؛ با توجه به این‌که آیه نفی سبیل بیان‌کننده عدم سلطه و تسلط کفار بر مسلمانان است به طوری که حرمت و عدم جعل را در کنار هم داشته و علاوه بر حکم تکلیفی، حکم وضعی بطلان و فساد را نیز به دنبال خود دارد؛ لذا بیان آن‌چه که موجب سیطره کفار بر مسلمانان گردد، انجامش هم مغبوض و مورد نهی شارع بوده و استحقاق عقاب را به دنبال دارد و هم عقود و معاملاتی که سبب این سلطه و سیطره شده‌اند از نظر شارع مقدس فاسد و باطل است.^۱

بنابراین، انجام کارهایی که سیطره و سلطنت کفار بر مسلمانان را به دنبال داشته باشد، حرام و مغبوض مولی است که چنین نتیجه‌گیری می‌شود که کارها و فعالیت‌هایی که سبب عدم سیطره و سلطنت کفار بر مسلمانان گردد و آن‌ها را بعضاً از فکر حمله و تهاجم به کشورهای اسلامی منصرف کند، واجب بوده و مورد رضایت حق تعالی است. علاوه بر آن با نگاهی به آیه نفی سبیل روشن می‌شود، از منظر دین اسلام حفظ اعتلا و برتری مسلمانان و نظام اسلامی یک اصل اساسی بوده و از اهداف مهم شمرده می‌شود؛ در دیدگاه فقه اسلامی - به ویژه فقه امامیه - سلطه و نفوذ دشمنان بر جامعه اسلامی و مسلمانان امری ناروا و مذموم است و برتری کفار بر مسلمانان - چه در نظام تکوین و چه در نظام تشریح - ممکن و پذیرفتنی نیست؛ به همین سبب هر عملی در این راه به اعتلا و پیشرفت کشور اسلامی کمک کند و مسلمانان را از سیطره و تسلط کفار خارج کند، لازم و واجب است.

به عبارت دیگر، بر اساس این آیه شریفه راه هر نوع نفوذ و سلطه‌ای از جانب کفار علیه مسلمانان - در حوزه‌های مختلف - باید مسدود گردد که کلمه واجب بودن نشان‌دهنده این عمل و لزوم آن است؛ البته این آیه در قالب چند اصل الزام‌آور

۱. علی‌دوست، ۱۳۸۳، ص. ۲۳۳.

پدافند غیر عامل در فضای مجازی و تبیین نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی / ۱۶۵

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران گنجانده شده که نشان دهنده اهمیت مسئله عدم سلطه پذیری است.^۱

بر این اساس، پدافند غیر عامل به دلیل رسالتی که به عهده دارد و بنابر این اصل که سیطره و نفوذ دشمن را از کشور دور نموده و به حال آماده‌باش در برابر هر نوع تهدید و تجاوز قرار دهد، می‌تواند بنابر نهی شارع از تسلط کفار بر کشورهای اسلامی در آیه نفی سبیل از مصادیق این آیه به‌شمار رود؛ هم‌چنین می‌توان با توجه به تغییر رویکرد تهاجمی دشمن از جنگ سخت به جنگ نرم آن را در جنگ نرم و فضای مجازی تسری داد و حکم به وجوب تبلیغ معارف دینی و آموزش‌های مجازی داد. البته این امر نیاز به توجه بیشتری از سوی حکومت‌ها و نهادهای دینی است و باید از چند محور مورد بررسی قرار بگیرد.

یکی از محورهای مهم در این رابطه بحث از قوانین موجود در این زمینه است؛ چرا که وجود قوانین مربوط به فضای مجازی در کشورها کمک مهمی در پیشبرد اهداف این پدیده دارد؛ با این حال در جمهوری اسلامی ایران این نقیصه قانونی - به‌وضوح - دیده می‌شود که به وجود یک خلأ قانونی این‌گونه رهنمون می‌سازد؛ البته این مشکل در کشوری که از حملات و تهاجمات از سوی دشمنان آرام نبوده و همواره مخاطب تهدیدات متعدد از سوی آن‌ها بوده است، کار را سخت‌تر می‌کند؛ لذا اولین کار باید در زمینه قانونی دنبال شود و مسئله فضای مجازی با توجه به اهمیت آن در مجلس شورای اسلامی مورد ارزیابی قرار بگیرد و قوانینی الزام‌آور در این حوزه با توجه به شرایط کشور وضع گردد.

۱. ر. ک: بیگزاده، ۱۳۹۵، اصل ۳، بند ۱۱ و ۵؛ همان، اصول ۱۴۶-۱۴۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

الزام دیگری که در این رابطه وجود دارد مربوط به قوه مجریه است؛ این قوه با توجه به مجموعه‌ای که در اختیار دارد می‌تواند با همکاری و همیاری نهادهای دینی در این عرصه وارد شود و با حمایت‌های مالی، نرم‌افزاری و سخت‌افزاری به این امر مهم پردازد. به‌عنوان نمونه؛ یکی از کارهای خوبی که در طول این سال‌ها انجام گرفته تشکیل شورای عالی فضای مجازی است که باید با دقت بیشتری دنبال شود و قواعد الزام‌آور و قانونی از درون این شورا تعیین گردد. بحث آموزش عمومی نیز یکی دیگر از راهکارها و محورهایی است که لازم است مورد توجه مسئولان آموزشی - به‌ویژه در سطح مدارس، دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه - قرار بگیرد.

۲. آیه ارباب

قرآن کریم می‌فرماید:

«وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَأَخْرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ»^۱ و هر نیرویی در قدرت دارید برای مقابله با آنها [دشمنان] آماده سازید و اسب‌های ورزیده تا به وسیله آن، دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید و گروه دیگری غیر از این‌ها را که شما نمی‌شناسید و خدا آن‌ها را می‌شناسد و هر چه در راه خدا انفاق کنید به‌طور کامل به شما بازگردانده می‌شود و به شما ستم نخواهد شد.

واژه «أَعِدُّوا» از لغاتی مهم و کلیدی است که به معنای آماده کردن و تهیه اشیاء بوده و در آثار لغت، «إعداد» بیان شده است که به معنای شمردن است.^۲

۱. انفال، ۶۰.

۲. ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۳، ص ۲۸۱.

پدافند غیر عامل در فضای مجازی و تبیین نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی / ۱۶۷

به بیان دیگر، تهیه کردن اشیاء به این منظور صورت می‌گیرد که انسان به هدف دیگری که دارد برسد؛ به طوری که اگر - قبلاً - آن را تهیه ندیده بود و تدارک نمی‌کرد به مطلوب خود نمی‌رسید.^۱

واژه «أَعِدُّوا» از لحاظ قواعد ادبیات عرب صیغه امر بوده^۲ و دلالت بر وجوب دارد؛ به این دلیل که اولاً صیغه امر است و صیغه امر بنا بر نظر علمای علم اصول، دلالت بر طلب انشائی از جانب آمر دارد و ثانیاً حقیقت در وجوب بوده و دلالت بر آن دارد.^۳ بنا بر آنچه در رابطه با معنای «أَعِدُّوا» و دلالت آن در آیه بیان شد، آماده‌سازی و تهیه کردن اسباب با معنای چیزی که آیه نشان دهنده آن است، واجب می‌باشد و این نگاه الزامی بودن در آیه وجود دارد که در بررسی مفاد کل آیه - در ادامه - تبیین می‌شود:

نکته دیگری که در این واژه وجود دارد، فاعل این فعل است، «واو»ی که در «أَعِدُّوا» آمده است - طبق نظر مفسرین - به مؤمنان برمی‌گردد و ضمیری که در عبارت بعدی - «لَهُمْ» - وجود دارد به معنای ناقض عهد و کفار است؛^۴ بدین صورت که امر در «أَعِدُّوا لَهُمْ» خطاب به مؤمنین و به معنای دستور به آماده بودن در مقابله با ناقضین عهد با مسلمانان و کفار است.

یکی دیگر از واژگانی که در آیه شریفه آمده و در این پژوهش نقش کلیدی و محوری دارد؛ به طوری که محل بحث و نظر غالب مفسرین واقع شده است، واژه «قُوَّة» است که به دلیل آرای مختلفی که در رابطه با این واژه ارائه شده است، اصلی‌ترین محور - در این بخش - به همین واژه اختصاص دارد.

۱. طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۹، ص. ۱۱۴.

۲. صافی، ۱۴۱۸، ج ۱، واژه ۲۵۳.

۳. خراسانی، ۱۴۰۹، صص. ۷۰-۶۹.

۴. بیضاوی، ۱۴۱۸، ج ۳، ص. ۶۵.

بر این اساس، ابتدا این نکته یادآور می‌شود که «قُوَّة» بیان کننده و نشان دهنده آن چیزی است که تا حد توان باید آمادگی نسبت به آن را برای مقابله با دشمنان کسب کرد؛^۱ لذا بیان‌گر موضوع و محور آمادگی است و بیان می‌کند آمادگی مؤمنین باید در چه زمینه‌ای باشد؛ به همین سبب نحوه استفاده از این واژه در اثبات مدعای این پژوهش، مهم است. واژه «قُوَّة» - در لغت - نقیض ضعف و ناتوانی بوده^۲ و به معنای نیرو، توان و قدرت بیان شده است؛^۳ برخی دیگر از لغویین نیز آن را به معنای سلاح و سپاه تعبیر نموده‌اند.^۴ همان‌طور که مشاهده می‌شود میان معانی لغوی که از این واژه عنوان شده نحوه ارتباطی وجود دارد که - در ادامه - این ارتباط با محوریت پدافند غیر عامل در فضای مجازی بیان می‌شود. به‌طور کلی و با مراجعه به برخی تفاسیر، از واژه «قُوَّة» به آلات جنگی و ادوات نظامی و یا - صرفاً - سلاح و مهمات تعبیر شده است؛^۵ اما با مشاهده برخی دیگر از منابع این‌طور به دست می‌آید که مراد از این واژه، مطلق چیزهایی است که به انسان قدرت و توان می‌دهد؛ به‌طوری که شامل مادیات، معنویات و دیگر موارد نیز می‌شود.^۶ در برخی تفاسیر دیگر، بنابر الزامی که در این آیه نسبت به مؤمنین شده است، مراد از «قُوَّة» در هر زمینه‌ای است که انسان را در پیشبرد اهدافش کمک نموده و موجب تقویت نیروهای جبهه اسلام شود؛ لذا لازم است در این راه حتی از امکانات تبلیغی و تدارکاتی و سیاسی نیز بیشترین استفاده بشود.^۷

۱. حسینی جرجانی، ۱۴۰۴، ج ۲، ص. ۸۰.

۲. حمیری، ۱۴۲۰، ج ۸، ص. ۵۶۶۴.

۳. مصطفوی، ۱۴۰۲، ج ۹، ص. ۳۴۶.

۴. طریحی، ۱۴۱۶، ج ۱، ص. ۳۵۱.

۵. بحرانی، ۱۴۱۶، ج ۲، ص. ۷۰۶.

۶. مصطفوی، همان، ص. ۳۴۸.

۷. قرآنتی، ۱۳۸۳، ج ۴، ص. ۳۵۲.

پدافند غیر عامل در فضای مجازی و تبیین نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی / ۱۶۹

مقام معظم رهبری با استناد به آیه ارهاب و با تکیه بر واژه «قُوَّة»، آن را از صرف ابزار و ادوات نظامی خارج کرده و به آن گسترده‌گی معنایی داده و فرمودند:

قوه فقط تفنگ و سلاح و مانند این‌ها نیست؛ قوه اعم است از قوه مادی، معنوی، اقتصادی، نظامی، علمی و اخلاقی. هرچه می‌توانید قوه را زیاد کنید.^۱

بنابراین، آیه ارهاب به‌عنوان اصلی عقلایی طرح می‌شود که هر چند پیام ابتدایی آن بر تهیه اسباب و ادوات جنگی برای مقابله با دشمن است؛ اما عمومیت آن بیشتر از این مقدار بوده و باید در تمام زمینه‌ها به‌ویژه ایمان و ارتقای سطح بصیرتی سربازان اسلام کوشش و تلاش نمود؛^۲ لذا باید افرادی را برای دفاع از حدود و ثغور علمی و اعتقادی آماده ساخت و اهداف این آیه شریفه را تحقق بخشید.^۳

یکی از نهادهای دینی که امروزه نقش محوری در تربیت افراد متخصص در عرصه دین و فرهنگ دارد، حوزه علمیه است. حوزه علمیه و نهادهای زیرمجموعه‌اش - هم‌چون جامعه المصطفی علیه السلام العالمية - با ظرفیتی و توانی که در حوزه فضای مجازی و فناوری‌های نو در عرصه داخلی و بین‌المللی دارد، می‌تواند نقش مؤثری در تبلیغ معارف دینی و آموزش‌های تخصصی در زمینه فرهنگ و تمدن اسلامی ایفا کند که این مطلب نشان‌دهنده همان قوه و استعداد و توانی است که در آیه ارهاب مورد توجه همه مسلمانان قرار گرفته است.

به‌عبارت دیگر، با توجه به امر و تکلیفی که آیه ارهاب متوجه حکومت‌های اسلامی و نهادهای دینی کرده است، حوزه‌های علمیه - به‌ویژه نهاد المصطفی علیه السلام - با توجه به ظرفیت عظیمی که دارند، باید در عرصه فضای مجازی ورود کرده و به تربیت افراد متخصص در حوزه دین و شریعت بپردازند و این مسئله را جدی‌تر از آموزش حضوری قلمداد کنند.

۱. مقام معظم رهبری، ۲۵ خرداد ۱۳۹۵.

۲. یزدی، ۱۴۱۵، ج ۲، ص. ۲۵۴.

۳. ترتبی شهابی خراسانی، ۱۴۱۷، ج ۲، ص. ۹۳.

نکته بررسی شده دیگر این که یکی از اصول پدافند غیر عامل توجه به ایمان و ارتقای سطح آگاهی دینی و بصیرتی سربازان و مردم مسلمان است؛ هم‌چنان که مقام معظم رهبری با تکیه بر آیه ارباب یکی از ملاک‌ها و شاخصه‌های توانمندی و اقتدار در جمهوری اسلامی ایران را، ایمان، حیا و اخلاق اسلامی مطرح کرده و به مسئولین هشدار دادند مراقب جاهایی باشند که دشمن در حال برنامه‌ریزی برای نفوذ از آن فضاهاست:

ایمان، حیا و اخلاق جوانان هم مایه اقتدار است؛ [لذا] با آن دشمنند. این همه در فضای مجازی و در رسانه‌ها فعالیت می‌کنند، میلیاردها خرج می‌کنند برای این که بتوانند از جوان ایرانی، اخلاق، ایمان، پایبندی به شریعت و حیا را سلب کنند و بگیرند؛ چون این‌ها مایه اقتدار کشور است. با جوان مؤمن متشرع باحیای باایمان که در مقابل این وسایل شهوت‌انگیز نمی‌لغزد و می‌تواند خودش را نگه دارد و برای کشور مایه اقتدار است، دشمنند.^۱

بنابراین، مسئله ایمان و ارتقای سطح بصیرتی مردم- به‌ویژه جوانان- امروزه با توجه به حمله‌ها و حملات پی در پی در فضای مجازی، اهمیت بیشتری پیدا کرده است که این امر مسئولیت‌سنگینی را متوجه نهادهای دینی می‌کند. یکی دیگر از واژگان مهمی که در این آیه شریفه استفاده شده است؛ واژه «تُرْهَبُونَ» است. این واژه که از ماده «رَهَبَ» می‌آید به معنای ترس است. با مراجعه به تفاسیر و ترجمه‌هایی که در رابطه با آیات قرآن کریم موجود است، می‌توان به این نتیجه رسید که در این عبارت نیز معنایی امری نهفته است؛ چه این که واژه از نظر ساختار ادبیات عرب فعل مضارع است اما مترجمین و مفسرین آن را امری معنا کرده و بیان داشته‌اند که واژه «تُرْهَبُونَ» به معنای «بترسانید» است.^۲

۱. مقام معظم رهبری، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۹۶.

۲. مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۷، ص. ۲۲۰.

پدافند غیر عامل در فضای مجازی و تبیین نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی / ۱۷۱

اگر این معنا که غالب مفسرین بیان کرده‌اند ملاک باشد، می‌توان به این نتیجه دست یافت که امری که در آیه اِرهَاب آمده دو بار مورد تأکید قرار گرفته است که یکی در واژه «أَعِدُّوا» است و دیگری در واژه «تُرْهَبُونَ» که نشان دهنده اهمیت مسئله دفاع در برابر دشمن و لزوم آمادگی خود قبل از هر تجاوزی است.

بیان این نکته لازم است که مسئله مرتبط در این آیه با پدافند غیر عامل در حوزه فضای مجازی، نقش آمادگی قبل از تجاوز دشمن در بازدارندگی از تجاوز است.

به نظر برخی از نویسندگان - در این حوزه - اصل بازدارندگی به‌عنوان یک استراتژی از اقدامات متقابل است که به‌منظور آن جلوگیری از وقوع تهاجم دشمن مطرح شده است؛ به‌طوری که اقدامات مهندسی و زیربنایی پدافند غیر عامل از این دسته اقدامات هستند.^۱

به‌عبارت دیگر، وقتی کشوری از نظر اصول پدافند غیر عامل دارای بنای مستحکم و غیر قابل نفوذی باشد و با طرح‌ریزی‌های منسجم موجب تقویت بنیه اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، دفاعی و امنیتی گردد، دیگر کشورهای مستکبر فکر حمله و تجاوز به آن کشور را در سر نمی‌پروراند و تهدیداتشان در لفظ و کلام باقی خواهد ماند.

در همین ارتباط، مقام معظم رهبری در دیدار با فرماندهان نیروی دریایی سپاه پاسداران می‌فرماید:

بایست حضور، وضعیت و حرکت شما جواری باشد که دشمن را دچار رعب کند. دشمن متجاوز بالطبع است؛ اگر خاکریز شما قابل نفوذ باشد، نفوذ می‌کند. تشکیل جبهه انقلابی در جنوب کشور و حضور نیروهای انقلاب در قالب نیروی دریایی سپاه و بچه‌های استان‌های ساحلی موجب شد که این هدف قرآنی حاصل بشود: «تُرْهَبُونَ بِهٖ عَدُوِّ اللّٰهِ وَعَدُوِّكُمْ».^۲

۱. اسکندری، ۱۳۸۹، ص. ۳۶.

۲. مقام معظم رهبری، ۱۵ مهر ۱۳۹۴.

این کلام که هشدار و بیان نمونه‌ای از اقتدار نظام اسلامی و ایجاد رعب در دل کفار است، برای مسئولین نظام در تمام زمینه‌ها - اعم از اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، علمی، مدیریتی، دفاعی و امنیتی - باید ملاک عمل قرار بگیرد؛ به‌ویژه در مواجهه با دشمنی که هر لحظه و با هر ابزاری قصد نفوذ به کشور را دارد، لذا باید این دشمن را از فکر حمله و تجاوز سخت و نرم به کشور منصرف کرد که به‌نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین راهکارهای جلوگیری از نفوذ و بازدارندگی در حوزه جنگ نرم، پدافند غیر عامل در حوزه فضای مجازی است. بنابراین، حکومت‌ها و نهادهای دینی و فرهنگی با حضور در عرصه فضای مجازی و ارائه آموزش‌های تخصصی در این عرصه علاوه بر این‌که حملات دشمن را خنثی می‌کنند، موجب بازدارندگی از حملات گسترده دیگر نیز می‌شوند.

این امر با توجه به عملکردی که جامعة المصطفیٰ عليه السلام العالمیة در عرصه بین‌الملل می‌تواند داشته باشد، دارای اهمیت بیشتری است؛ چرا که این نهاد با تربیت افراد متخصص در عرصه جهانی می‌تواند ارزش‌های اسلامی و انقلابی را روز به روز در سطح جهان گسترده‌تر کرده و سبب بیداری ملت‌های مسلمان و آزاده گردد و این موجب می‌شود تبلیغ و آموزش در فضای مجازی علاوه بر حالت پدافندی، نوعی آفند را نیز ذیل خود داشته باشد.

نتیجه آن‌که واژگان کلیدی آیه ارهاب نشان دهنده اهمیت مسئله آمادگی برای دفاع در برابر دشمن است و در این راه به مؤمنین چنین امر و الزام می‌کند که از هیچ کوششی در راه دفاع از اسلام و کشور اسلامی دریغ نکنند و در این راه هیچ محدودیتی از نظر استفاده از امکانات برای یک دفاع همه‌جانبه وجود ندارد.

بر این اساس، یکی از ابزار مقابله با دشمن در عرصه فرهنگی فضای مجازی است که در این فضا بستر مناسبی برای آموزش‌های دینی و تربیت افراد متخصص وجود دارد و این مسئله مسئولیت حکومت‌ها و نهادهای دینی را سنگین‌تر می‌کند؛ لذا وان مصداق پدافند غیر عامل در عرصه فضای مجازی را بر اساس آیه ارهاب،

پدافند غیر عامل در فضای مجازی و تبیین نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی / ۱۷۳

آموزش در فضای مجازی عنوان کرد که این خود علاوه بر جنبه دفاع، نوعی بازدارندگی از تهاجم در عرصه فرهنگی را نیز به دنبال دارد.

نتیجه‌گیری

با توجه به این‌که در دنیای امروز پیشرفت‌های علمی و نرم‌افزاری فراوان شده است؛ به طوری که استراتژی جنگ‌ها و تهاجمات نیز دستخوش تغییرات اساسی قرار گرفته و جنگ‌ها از حالت سخت‌افزاری به نرم‌افزاری تغییر کرده‌اند، لازم است حکومت‌های اسلامی و نهادهای دینی خود را برای مقابله با این تهاجمات نرم آماده کنند که این دفاع در برابر تهاجمات نرم، پدافند غیر عامل نام دارد. در این جنگ نرم نیز جنگ‌افزار نظامی کاربرد ندارد؛ بلکه باید از همان ابزار تهاجمی برای دفاع استفاده نمود.

در این راستا، یکی از ابزارهایی که دشمن برای حمله و تهاجم به کشورهای اسلامی استفاده می‌کند، فضای مجازی است. این فضا به دلیل عدم محدودیت می‌تواند مشکلات فرهنگی و اجتماعی زیادی به وجود آورد که لازم است برای مقابله با این هجمه - بر اساس مبانی قرآنی - چاره‌ای اندیشید؛ راه مقابله نیز - همان‌طور که بیان شد - پدافند غیر عامل در فضای مجازی است که در این پژوهش مبانی و ادله قرآنی آن - به اجمال - مورد بررسی قرار گرفت.

اولین آیه مورد بررسی آیه نفی سبیل بود که با بررسی‌های انجام شده می‌توان به این نتایج دست یافت:

۱. این آیه بر نفی سبیل و سلطه کفار بر مسلمانان در تکوین، تشریح، دنیا و آخرت دلالت دارد و نمی‌توان آیه را منحصر در یکی از این موارد نمود.
۲. در هر حادثه، معامله، تعهد و قراردادی که کشور اسلامی در پی آن در سلطه و سیطره کفار قرار می‌گیرد باید اجتناب نمود که از مهم‌ترین مصادیق این سیطره و تسلط، عرصه فرهنگ و دین است که می‌توان آن را مبنای عرصه‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی عنوان کرد.

۳. بنابر دلالت آیه، باید برای اجتناب از سیطره و نفوذ دشمن در کشورهای اسلامی از هر وسیله ممکن در این راه استفاده نمود و از هیچ راهی فروگذار نکرد.
 ۴. یکی از این ابزارها فضای مجازی است که حکومت‌های اسلامی این تهدید را با حضور در این فضا باید به فرصت تبدیل کرده و دین اسلام و فرامین الهی را با این ابزار در سراسر جهان منتشر سازند.
 ۵. با توجه به اهمیتی که این آیه به مسئله عدم سلطه و تسلط کفار بر مسلمانان در هر شرایط و زمینه‌ای داده است، می‌توان حکم به وجوب پدافند غیر عامل در حوزه فضای مجازی داد و در پی آن قوه مقننه، قوه مجریه و سازمان‌های تحت حاکمیت آن- هم‌چون نهادهای دینی و فرهنگی- را ملزم به آموزش و تبلیغ در این عرصه نمود.
- دومین آیه‌ای که در این پژوهش مورد استنباط قرار گرفت، آیه ارهاب بود. با بررسی‌هایی که بر محوریت این آیه انجام شد، به این نتیجه می‌توان دست یافت که آیه بر وجوب و لزوم آمادگی در برابر دشمن دلالت داشته و این مسئله به خاطر تأکیدات مکرری که در آیه آورده شده، اهمیت بیشتری می‌یابد.
- به عبارت دیگر- آیه ارهاب- توجه مسلمانان و کشورهای اسلامی را به مسئله برنامه‌ریزی برای دفاع در مقابل تجاوز دشمن جلب کرده و با توجه به واژگان این آیه شریفه عنوان می‌کند که از هیچ ظرفیت و امکاناتی نباید غفلت کرد که یکی از این امکانات و ظرفیت‌های دفاعی در برابر دشمنان اسلام، فضای مجازی است که حکومت‌های اسلامی و نهادهای دینی بر اساس وظیفه و تکلیفی که بر عهده دارند، باید به این مسئله به‌عنوان یک واجب دینی و شرعی نگاه کنند؛ لذا لازم است به تربیت افراد متخصص پرداخته و برای تبلیغ فرهنگ دینی در فضای مجازی اهمیت ویژه‌ای قائل شوند.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. تارنمای مقام معظم رهبری به نشانی: <http://www.farsi.khamenei.ir>
۳. ابن منظور، جمال‌الدین محمد بن مکرم؛ (۱۴۱۴). لسان العرب. چاپ ۳. بیروت: دار الفکر للطباعة والنشر والتوزیع.
۴. اسکندری، حمید؛ (۱۳۸۹). دانستنی‌های پدافند غیر عامل. تهران: انتشارات بوستان حمید.
۵. اعتمادی، مسعود؛ (۱۳۹۰). پدافند غیر عامل. چاپ ۳. تهران: نشر لاهوتیان.
۶. انوری، حسن؛ (۱۳۸۷). فرهنگ بزرگ سخن. چاپ ۶. تهران: انتشارات سخن.
۷. بجنوردی، سید حسن؛ (۱۴۱۹). القواعد الفقهية. قم: نشر الهادی.
۸. بحرانی، سید هاشم؛ (۱۴۱۶). البرهان في تفسير القرآن. تهران: بنیاد بعثت.
۹. بیضاوی، عبدالله بن عمر؛ (۱۴۱۸). أنوار التنزیل وأسرار التأویل. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۱۰. بیگزاده، صفر؛ (۱۳۹۵). مجموعه قوانین صبا. چاپ ۲۶. تهران: انتشارات کلک صبا.
۱۱. تربتی شهابی خراسانی، محمود بن عبدالسلام؛ (۱۴۱۷). ادوار فقه. تهران: سازمان چاپ و انتشارات.
۱۲. توکلی، مهدی؛ رزمی، عباس؛ (۱۳۹۲). اصول و مبانی پدافند غیر عامل. تهران: انتشارات آتی‌نگر.
۱۳. حسینی جرجانی، سید امیر ابوالفتح؛ (۱۴۰۴). آیات الأحكام. تهران: انتشارات نوید.
۱۴. حسینی مراغی، سید میرعبدالفتاح بن علی؛ (۱۴۱۷). العناوين الفقهية. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۵. حمیری، نشوان بن سعید؛ (۱۴۲۰). شمس العلوم ودواء کلام العرب من الکلوم. بیروت: دار الفکر المعاصر.

۱۶. خراسانی، محمد کاظم؛ (۱۴۰۹). کفایة الأصول. قم: جامعة آل البيت علیہ السلام.
۱۷. دهشیری، محمد رضا؛ (۱۳۷۸). مقدمه‌ای بر اندیشه سیاسی امام خمینی علیہ السلام. چاپ ۲. تهران: نشر مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۱۸. سیوطی، جلال‌الدین عبدالرحمن؛ (۱۳۹۱). الإیتقان فی علوم القرآن. ترجمه سیدمهدی حائری قزوینی. چاپ ۸. تهران: نشر امیرکبیر.
۱۹. صافی، محمود بن عبدالرحیم؛ (۱۴۱۸). الجدول فی إعراب القرآن. دمشق: دار الرشید مؤسسه الإیمان.
۲۰. طباطبایی، سید محمد حسین؛ (۱۴۱۷). المیزان فی تفسیر القرآن. چاپ ۵. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۲۱. طریحی، فخرالدین؛ (۱۴۱۶). مجمع البحرین. چاپ ۳. تهران: کتابفروشی مرتضوی.
۲۲. عاملی، سید سعید رضا؛ (۱۳۹۰). مطالعات جهانی شدن. تهران: انتشارات سمت.
۲۳. علیدوست، ابوالقاسم؛ (۱۳۸۳). قاعده نفی سبیل. مقالات و بررسی‌ها. شماره ۷۶: ۲۵۳-۲۳۱.
۲۴. غزالی، محمد؛ (۱۳۹۰). اسلام و بلاهای نوین. تهران: انتشارات فراهانی.
۲۵. فردرو، محسن؛ (۱۳۸۸). ارزش‌های دینی حاکم بر دفاع غیر عامل. تهران: انتشارات عابد.
۲۶. قرآتی، محسن؛ (۱۳۸۳). تفسیر نور. چاپ ۳. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۲۷. قرشی، سید علی اکبر؛ (۱۴۱۲). قاموس قرآن. چاپ ۶. تهران: دار الکتب الإسلامية.
۲۸. کاشانی، ملا حبیب‌الله شریف؛ (۱۴۰۴). تسهیل المسالك إلی المدارک. قم: المطبعة العلمية.
۲۹. مصطفوة، حسن؛ (۱۴۰۲). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم. تهران: مرکز الکتب للترجمة والنشر.
۳۰. مغنیه، محمد جواد؛ (۱۴۲۴). تفسیر الکاشف. تهران: دار الکتب الإسلامية.

پدافند غیر عامل در فضای مجازی و تبیین نقش حکومت‌ها و نهادهای دینی / ۱۷۷

۳۱. مکارم شیرازی، ناصر؛ (۱۳۷۴). تفسیر نمونه. تهران: دار الکتب الإسلامية.
۳۲. ملکی، سعید؛ حاتمی، داود؛ (۱۳۹۲). جنگ نرم و راهکارهای مقابله با آن با الهام از دیدگاه مقام معظم رهبری. مهندسی فرهنگی. سال ۸. شماره ۷۶: ۸۲-۶۵.
۳۳. منتظر قائم، مهدی؛ (۱۳۸۱). اینترنت سرمایه اجتماعی و گروه‌های خاموش. فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات. سال ۱، شماره ۴: ۲۱-۵۶.
۳۴. نورانی اردبیلی، مصطفی؛ (۱۳۸۶). بررسی عقاید و ادیان. قم: چاپخانه علمیه.
۳۵. یزدی، محمد؛ (۱۴۱۵). فقه القرآن. قم: مؤسسه اسماعیلیان.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی